

Kaprun — nekoč in danes

Ing. EDI HÖFLER

(Nekaj misli o hidroenergetskih objektih v planinah)

Vsaka gradnja hidroenergetske naprave pomeni hud poseg v naravo. Naloga graditeljev je, da ga izvedejo čim bolj obzirno, upoštevajoč življenjske pogoje, lepote in značaj pokrajine, z eventualnimi izboljšavami v okviru razumnega optimuma v osnutku in izvedbi celotne naprave, ob dobro premišljeni vskladitvi gradbenih objektov med seboj in z bližnjo okolico.

Ing. arh. Rudolf Frauendorfer, Tauernkraftwerke A. G.

Letos mineva ravno dvajseto leto, odkar sem prvič spoznal svojevrstne lepote gorske pokrajine Visokih Tur. Takrat sva se z Dušanom po vzponih na Grossglockner (3797 m) in Johannisberg (3460 m) namenila še na Wiesbachhorn (3564 m). Zato sva prenočila v Rudolfshütte in se od tod povzpela na prelaz Kaprunertörl (2639 m), od koder se nama je odprl veličasten pogled na Kapruner Tal, ki se v dveh stopnjah spušča na salzburško stran. Preko nešteti melišč iz lesketajočega se kamenja vseh velikosti sva kmalu dosegla zelene trate Mooserbodna, obširne planine na višini nekaj pod dva tisoč metrov. Od vseh strani so se stekali bistri potočki, posebno z leve izpod strmega Griesskogla, in se zbirali v šumečo Kapruner Ache. Ponovno sva spoznala, kar sva ugotovila že prvega dne, da so Visoke Ture mnogo lepše v dolinah kot na vrhovih. Z grebenov se spuščajo ledeniki, ki se bleste v zelenkasti svetlobi in ustvarjajo z modrino neba in sončnim zelenilom planinskih trat nepozabno harmonijo barv.

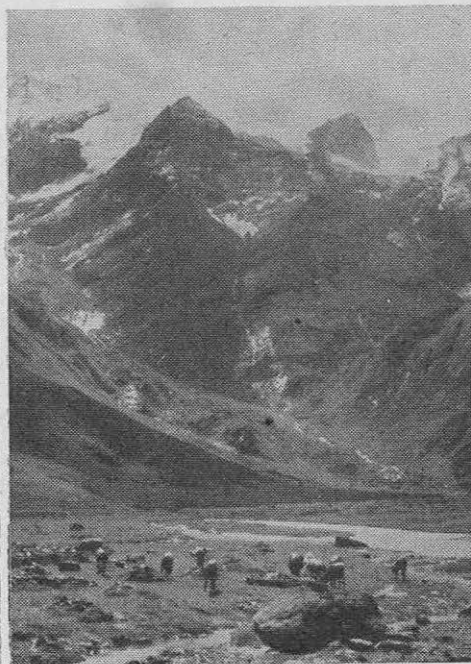

Jezero Tauernmoos (2003 m)

Foto D. Lasič

Bivši hotel Mooserboden (1962 m), sedaj 65 m pod vodo

Planina Wasserfallboden (1597 m), v ozadju Wiesbachhorn

Foto D. Lasič

Prevzeta od teh lepot nisva niti vstopila v vabljivi hotel na Mooserbodnu in jo še istega dne mahnila na 800 m višji Heinrich Schwaiger Haus. Šele naslednjega dne, ko sva imela še Wiesbachhorn »v žepu«, sva prenočila v starinskem hotelu Mooserboden in nato nadaljevala sestop proti Kaprunu. Do hotela je bila že takrat speljana vozna pot, po kateri sva kmalu dosegla nižjo dolinsko stopnjo Wasserfallboden na ca. 1600 m nadmorske višine. Že ime samo pove, da je tod okrog mnogo slapov. In res, od vseh strani so se blesketali srebrni trakovi nešteti slapov in slapičev, nekateri med njimi večji od našega Peričnika. Kjer se pa dolina spet stisne med strma gozdnata pobočja, se je že od daleč oglašalo votlo bučanje tedaj znamenitega slapu Kesselfall, kjer je tudi hotel enakega imena oznanjal bližino prirodne znamenitosti. Od tod sva se s poštним avtobusom odpeljala v Zell am See.

Hotel z zvočnim imenom Kesselfall še danes privablja neštete goste, vendar ne zaradi slapu, kajti tega ni več. Nad nekdanjim slapom se dviga mogočen zid, ki zapira vso dolino pod Wasserfallbodnom. To je znamenitost stoletja tehnike, 120 m visoka dolinska pregrada Limbergssperre. Razume se, da so bili izdatni vodni izviri na višjih legah kaprunske doline zelo vabljivi za izkoriščanje v elektroenergetske namene. Ker so pa te vode samo poleti, medtem ko pozimi izginejo pod debelo snežno odejo, je treba ustvariti umetna jezera, da bi mogli vodo izkoriščati v zimskem času, ko je tudi poraba energije večja. Za take gradnje so pa potrebna velika denarna sredstva, zato je tudi projekt Kaprun razmeroma pozno doživel realizacijo. Prva dela na tem hidroenergetskem sistemu so se pričela šele l. 1938 in so le počasi napredovala. Šele povojna Marshallova pomoč je omogočila popolno izgradnjo vseh hidroenergetskih

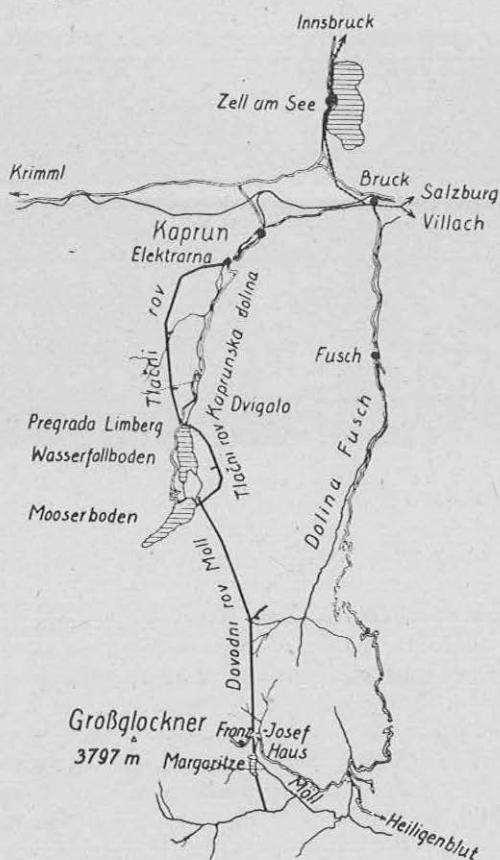
Pogled z nekdanje planine Wasserfallboden proti jugu; izza prve vzpetine se je razprostirala planina Mooserboden Foto D. Lasič

naprav, ki jim danes cenijo vrednost okoli 47 milijonov dolarjev ali dokaj čez milijardo avstrijskih šilingov.

Kljub izdatni pomoči iz tujine pa so gradbena dela vendarle trajala še skoraj deset let po zaključku druge svetovne vojne. V tem sistemu ni samo zajeto izkoriščanje dveh umetnih jezer v kaprunski dolini, temveč tudi izkoriščanje ledeniške vode izpod Pastirice v umetnem jezeru Margaritze na koti 1990 m. To jezerce je lepo vidno z avtomobilske ceste k hotelu Franz Josef Haus. Od tega jezerca je speljana voda v 12 km dolgem rovu pod Mooserboden, kjer jo morajo črpalke potiskati v jezero, ker je njegova gladina 95 m nad zajetjem pod Pastirico. Tod so bila gradbena dela še v teku, ko sem se septembra 1. 1952 v družbi ljubljanskih planincev vdrugeč napotil na Grossglockner. Tedaj smo imeli tudi priložnost, da si vsaj od daleč ogledamo potek gradbenih del v kaprunski dolini, kajti po izletu na Grossglockner se nas je trojica povzpela še na Hohe Riffel (3338 m), od koder smo imeli lep razgled na Mooserboden in dalje proti Kaprunu. Planino Kesselfallboden je tedaj že pokrivalo jezero s površino okoli poldruega kvadratnega kilometra, medtem ko so neštete stanovanjske barake na Mooserbodnu pričale o živahni gradbeni dejavnosti na tako imenovani gornji stopnji.

V zadnjih letih so pa gradbena dela končno le zaključili in v zgornji elektrarni ob vznožju Limbergssperre so lansko leto že montirali drugi, t. j. zadnji turbinsko-črpalni agregat. O tem sem se mogel prepričati na lanskoletni strokovni ekskurziji v Kaprun, kjer smo si lahko temeljito ogledali vse naprave. Razume se, da je obisk današnje kaprunske doline posebno zanimiv za tistega, ki pozna te kraje še iz predvojnih let. Prvega pogleda na obe umetni jezери sva bila deležna s prijateljem K. že dan prej, ko sva sončni nedeljski

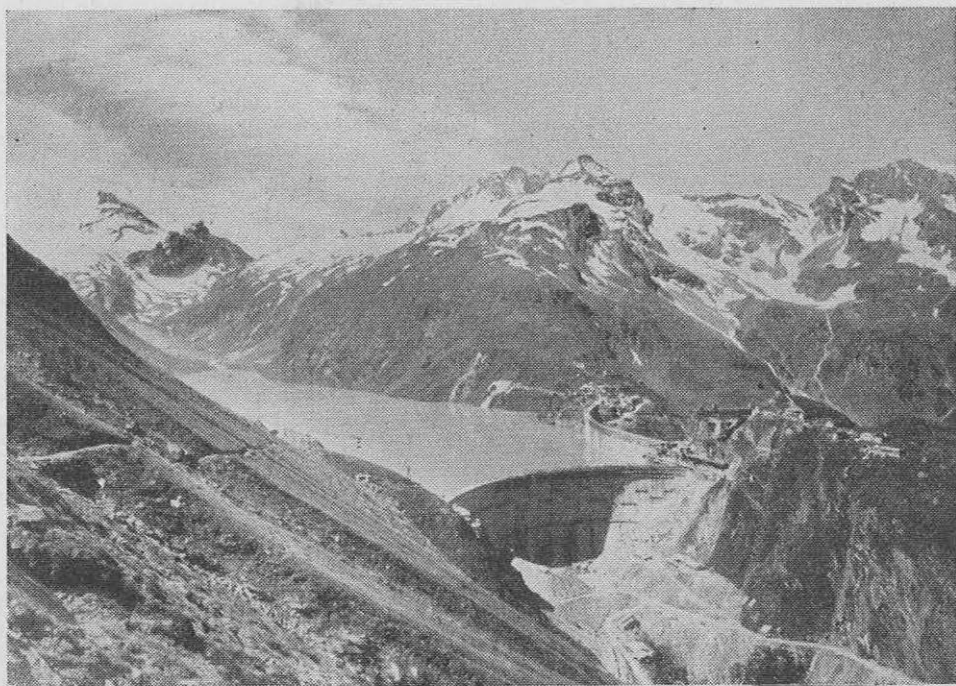
dan izkoristila za zložen vzpon čez Oberwalderhütte in Keilscharte (3200 m) na Gr. Bärenkopf (3401 m). Že med vzpenjanjem po šodrastem in pozneje snežnem grebenu sva uživala v pogledu na jezera, ki sta kot dve zeleni očesci vabili na sestop na salzburško stran. Vendar nisva hotela zamuditi zanimive vožnje z avtobusom po Glocknerstrasse, zato sva rekla: »Na svidenje jutri«. Žal nam je deževno vreme naslednjega dne preprečilo vožnjo do zgornjega jezera, zato sva bila zadovoljna, da sva ga videla vsaj s tisočmeterske višine.

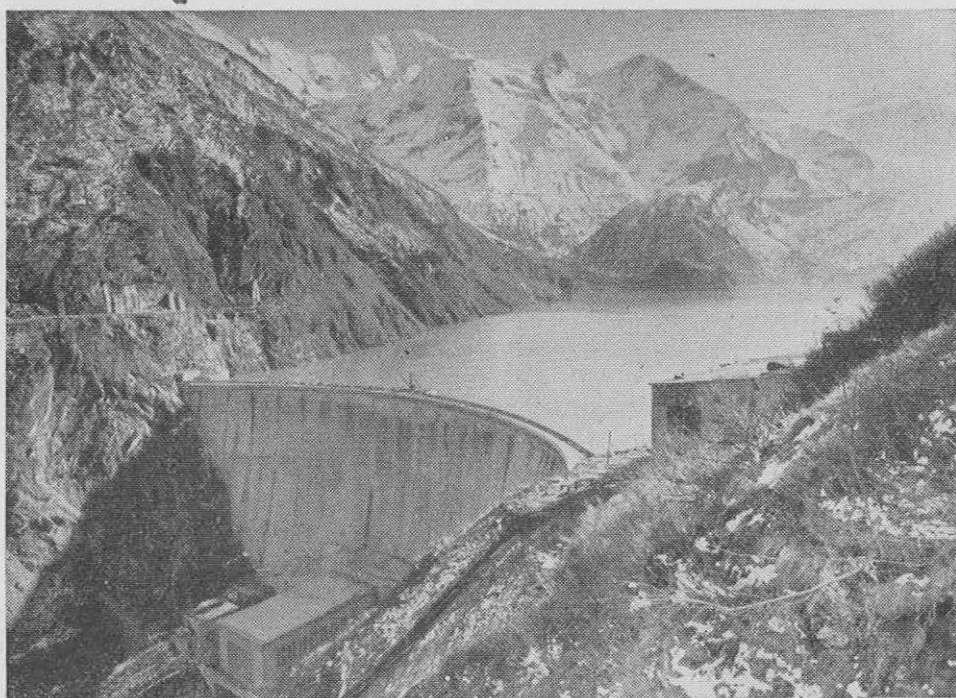
Topografska skica hidroenergetskega sistema Kaprun :

Da, mnogo se je spremenilo tam od živahne vasice Kaprun pa tja gor do modrikastih ledeniških prelomov Karlinger Keesa. Te spremembe je treba dojemati z očmi sodobnega planinca, ki nima smisla samo za lepote narave, marveč tudi za ponosne ustvaritve sodobne tehnike, ki so vendarle viden dokaz splošnega napredka in v tej ali oni meri doprinašajo k boljšanju življenjskih pogojev naroda, ki jih je ustvaril. Planinec, četudi z vsem srcem vdan lepotam planinske narave, ki s takimi očmi gleda na objekte sodobne tehnike v planinah, bo z razumevanjem objemal potrebne posege človeške roke v neoskrunjeno naravo in predvsem grajal tam, kjer se graditelji niso s spoštovanjem do narave lotili svojega dela in s slabimi ali neobdelanimi načrti ustvarili okolju neprimerne objekte.

Današnji obiskovalec Kapruna ni samo prevzet ob pogledu na gigantske ustvaritve tehnike, marveč najde tam razne pridobitve, ki nudijo neposredno

Obe pregradi na Mooserbodnu pred dograditvijo, v ozadju Hocheiser (3206 m)
Foto Tauernkraftwerke

Pregrada Limbergsperr z akumulacijo Wasserfallboden
Foto Tauernkraftwerke

Foto V. Illwerke
Zaprodna planota pod Silvrettahornom (3248 m), preden jo je zalila voda

korist tudi planincem. Od hotela Kesselfall drži poldrug kilometer nove avtomobilске ceste do zaključka doline, kjer imajo obiskovalci možnost, da uporabijo 60-tonsko poševno dvigalo, ki jih v nekaj minutah potegne od višine 1209 na 1640 m za razmeroma majhno pristojbino. To dvigalo je bilo dovršeno šele 1951 in je bilo namenjeno transportu težkih strojnih delov za zgornjo elektrarno pod Limbergspierre. Danes je dvigalo še vedno v stalnem prometu, deloma za strojne dele drugega agregata, deloma pa za obiskovalce, ki jih je vsak dan dovolj, posebno poleti ob nedeljah, ko so lani dosegli že rekordno število čez 2000 obiskovalcev na dan. Ob zgornji postaji dvigala se avtomobilska cesta nadaljuje in pelje do vrha glavne pregrade in dalje do zgornjega jezera na Mooserbodnu. Po tej enosmerni cesti obratujejo v rednih časovnih presledkih avtobusi, ki potnike potegnejo do zgornjega jezera in nazaj.

Med vožnjo z dvigalom se polagoma odpira pogled na veličastno dolinsko pregrado, ki se s svojim 120 m visokim in spodaj 40 m debelim betonskim zidom upira masi 80 milijonov ton zajezone vode spodnjega akumulacijskega jezera Wasserfallboden. Ob dnu pregrade je prislonjena stavba elektrarne Limberg, v kateri sta nameščena dva agregata po 56 000 kilovatov, kar ustreza skupni moči dveh elektrarn Mariborski Otok. Agregata dobivata vodo iz zgornjega jezera na Mooserbodnu in jo po izkoriščanju pritiskata skozi pregrado v spodnje jezero ali pa po potrebi prečrpavata vodo iz spodnjega v zgornje jezero. Nad zgornjim robom pregrade pa se potnikom na dvigalu odpira pogled na ledeniški svet pod Wiesbachhornom s slovito severno ledeno steno in tja na krotkejše ledenike sosednih vrhov. Kdor je ta pogled doživljal,

Umetno jezero akumulacije Silvretta (2030 m)

Foto V. Illwerke

je mogel najti vsaj nekaj skrite harmonije med delom človeških rok in neobzdane narave. Resda je taka pregrada izredno trd poseg v neoskrunjeno podobo narave, vendar imamo vtis, kot da je ljudem uspelo doseči spravo z naravnimi silami, ki so se dale ukleniti in se prilagodile potrebam človeške skupnosti. Seveda je treba mnogo naporov, da ne oskrunimo celotne podobe z neprikladno izvedbo tehničnih objektov. Da so se graditelji v Kaprunu tega dobro zavedali, priča dejstvo, da so samo za oblikovanje tako imenovane krone pregrade dali izdelati večje število osnutkov pri najvidnejših avstrijskih arhitektih ter so se šele po temeljitem študiju odločili za končno izvedbo.

Z vrha pregrade, kjer je speljana široka cesta, dostopna vsem obiskovalcem, se nudi prelep razgled na 2,5 km dolgo jezero, vrsto ledenikov in rajdo zasneženih vrhov, ki tvorijo zaključek tega veličastnega amfiteatra. Na zgornjem koncu jezera se iznad prakameninskih sipin belita oba odseka pregrade na Mooserbodnu, ki je pa dosti manjša od spodnje. Vendar se izza nje razprostira 3 km dolgo in do 1 km široko jezero z vsebino 86 milijonov kubičnih metrov akumulirane vode. Do zgornje pregrade drži od spodnje okoli 6 km dolga enosmerna avtomobilska cesta, speljana na mnogih mestih skozi predore zaradi nevarnosti slapov in západnega kamenja. Nad pregrado Limberg na strmem pobočju Kammerscharte je bila osrednja »tovarna betona«, ki so jo lansko jesen ravno podirali. Zastopnik elektrarne je zatrjeval, da imajo natančne posnetke začetnega stanja tega pobočja in da bodo po odstranitvi železne stavbne konstrukcije okolje tako uredili, da ne bo nobenih sledov bivših objektov, čeprav bo to stalo mnogo denarja.

Akumulacija Vermunt (1743 m)

Foto V. Illwerke

S hidroenergetskim sistemom v Kaprunu je avstrijsko elektriško gospodarstvo Avstrije pridobilo zelo izdaten vir dragocene akumulacijske električne energije. Skupni bruto padec od gornjega jezera do turbin v Kaprunu znaša nič manj kot 1254 m. Izkoriščen v dveh stopnjah s skupno instalirano močjo 312 000 milowattov predstavlja danes eno izmed najmočnejših akumulacijskih sistemov Evrope in ustreza po moči dobrim $\frac{4}{5}$ vseh danes obstoječih vodnih in kaloričnih elektrarn Slovenije. Važen podatek za ocenjevanje vrednosti take akumulacijske naprave je proizvedena energija. Celotni sistem v Kaprunu daje čez 600 milijonov kilovatnih ur; od katerih je 455 milijonov dragocene zimske energije, razpoložljive ob vsakem času. Navedena skupna proizvodnja električne energije ustreza čez 80% celotne proizvodnje vseh naših dravskih elektrarn v l. 1955.

Naprava v Kaprunu pa ni edina elektrarniška naprava okoli Grossglocknerja. Z Dušanom sva že l. 1937 ob poti na Kaprunertörl videla prijazno jezerce Tauernmoos See (2003 m), ki je že tedaj napajalo elektrarno v Stubachtal, namenjena potrebam električnih železnic. Danes se voda iz tega jezera izkorišča v treh elektrarnah s skupno močjo 67 000 kilovatov, ki proizvajajo letno 215 milijonov kilovatnih ur dragocene akumulacijske električne energije. Podobnih umetnih jezer najdemo v Centralnih Alpah na mnogih mestih, saj so pogoji za gradnjo takih naprav v prakameninskem pasu Alp prav posebno ugodni. Izdatni vodni viri v znatnih višinah in nepropustnost kamenine nudijo vse ugodnosti za ustvarjanje velikih hidroenergetskih objektov.

Ni namen tega spisa, da bi opisoval po vrsti vse pregrade in elektrarniške naprave v Alpah, čeprav bi bil tak izčrpen pregled ravno za planinca izredno zanimiv in poučen. Vendar bi na kratko omenil še dve umetni jezera ob

Elektrarna
Obervermunt
s pogledom proti
Lobspitzu

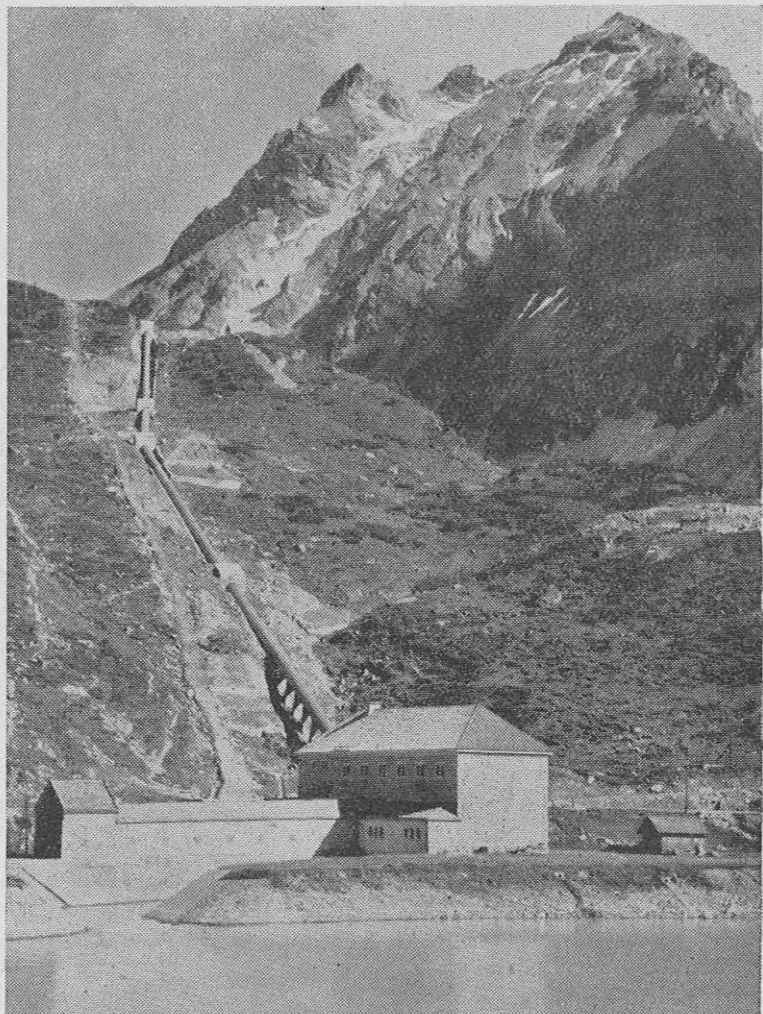

Foto V. Illwerke

zapani meji avstrijske države, ki pripadata velikemu elektrifikacijskemu podjetju Illwerke A. G. v Vorarlbergu. Gre za izkoriščanje reke Ill, ki izvira pod ledeniški skladi vitkega Silvretta Horna na avstrijsko-švicarski meji. Kjer se stikata obe visokogorski dolini Klostertal in Ochsental je sčasoma nastala razsežna zaprodna planota na višini okoli 2000 m. Z graditvijo težnostne pregrade visoke do 80 m in dolge 432 m ter manjše nasute pregrade visoke 25 m ob Biehler-Höhe je tod nastalo jezero z 38,6 milijona kubičnih metrov koristne vsebine, tako imenovani Silvrettaspeicher z gladino na koti 2030 m. To je omogočilo izgradnjo elektrarne Obervermunt z dvema agregatoma po 15 000 kilovatov, ki leži na drugem kolenu reke Ill v Gr. Vermunttalu na koti 1743 m in dobiva vodo iz akumulacije Silvretta po 3270 m dolgem tlačnem cevovodu. Ob elektrarni je drugo jezero s 5 milijoni kub. metrov vsebine, ki je nastalo z graditvijo 50 m visoke in 386 m dolge glavne in 102 m dolge stranske pregrade. Iz tega jezera odteka voda po 2,5 km dolgem rovu in se po dveh tlačnih cevovodih spušča do glavne elektrarne Vermunt, ki ima 4 turbine po 40 000 in

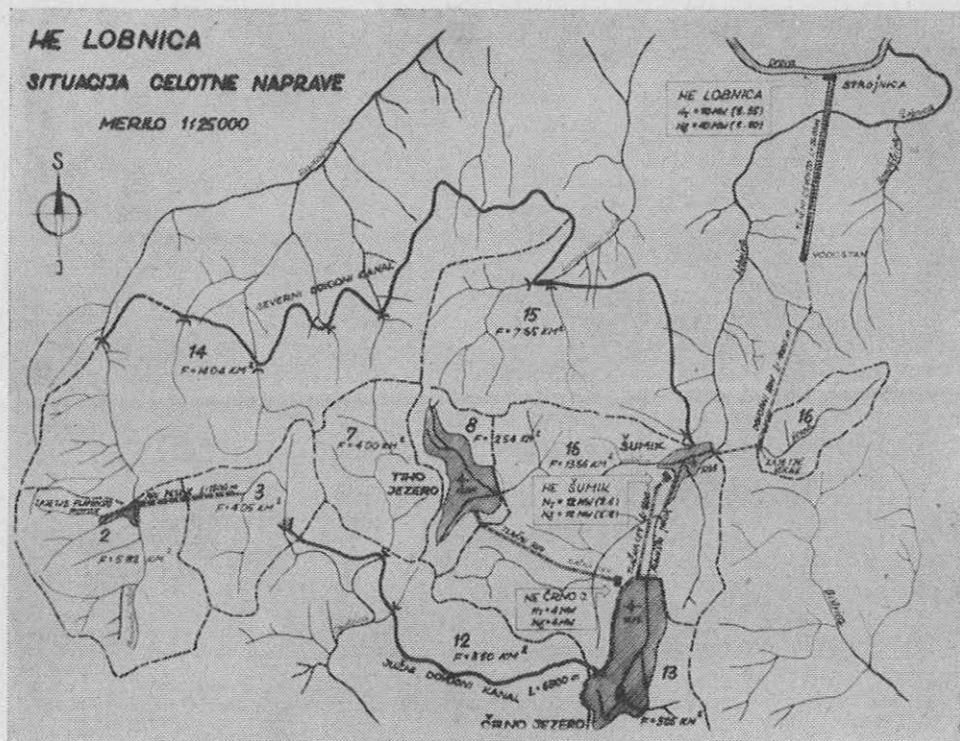
Zajetje pod slapom Savica za novo elektrarno Savica v Bohinju

Foto E. Höfler

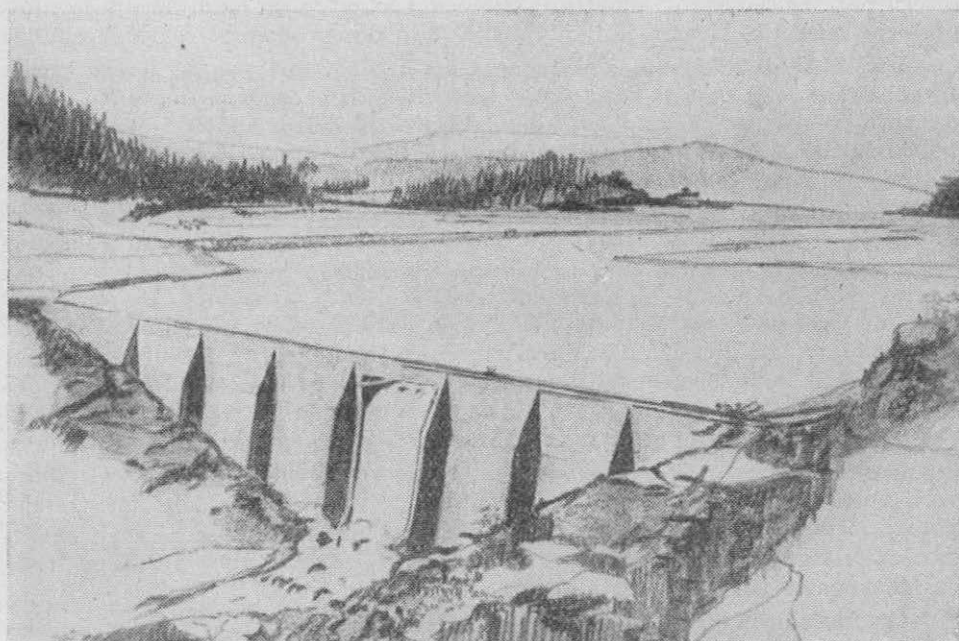
eno za 50 000 konjskih moči. Ta elektrarna leži že v montafonski dolini med krajema Gaschurn in Parthenen.

Z izkoriščanjem hidroenergetskih virov na avstrijski strani skupine Silvretta je avstrijsko elektrogospodarstvo pridobilo skoraj pol milijarde letnih kilovatnih ur dragocene akumulacijske električne energije. Hkrati sta nastali lepi jezera, ki sta se po vsem videzu lepo prilagodili naravnemu okolju. Ob zgornjem jezeru tik pregrade lep hotel in ob njem velik parkirni prostor, kajti tam poteka gorska cesta Silvretta-Hochalpenstrasse, kjer poletni promet verjetno ne bo mnogo zaostajal za prometom na Glocknerstrasse. Gladka visokogorska cesta seveda odpira vrata večjemu krogu motoriziranih turistov, hkrati pa preprostemu planincu olajšuje dostop do višjih predelov gorskega sveta, kjer more nemoteno uživati lepote nedotaknjene narave.

Ob koncu tega žal samo nepopolnega opisa nekaterih elektrifikacijskih naprav v avstrijskih Alpah pa ne bi bilo prav, da ne bi naše planince seznanili z nekaterimi podobnimi napravami oz. načrti pri nas, vsaj v okviru naše ožje domovine. Če izznamemo pregrado v Mostah pri Žirovnici, ki najbrž ni občutno prizadela estetskega čuta naših planincev, saj je postavljena na takem kraju, da jo je komajkdo opazil, moram omeniti zajetje vode pod slapom Savice za novo elektrarno Savica. Ob tem primeru je treba vsekakor priznati, da so graditelji izvedli vse objekte tako obzirno, da jih tudi pozorni izletnik komaj opazi. Vsekakor je slap Savica ostal dejansko nedotaknjen in še vedno privablja neštete domače in tuje občudovalce. Potek dovodnega rova v skalni steni Pršivca moremo samo oceniti po svežih sipinah pod okni in še teh kmalu ne bomo mogli več razločevati od ostalih sipin. Elektrarna od običajne poti sploh ni vidna, pač pa delajo dokaj slab vtis stanovanjske hišice elektrarne,

Topografska skica sistema akumulacije Lobjanica na Pohorju

Idejna skica pregrade šumik na Pohorju. Ozadje je idealizirano

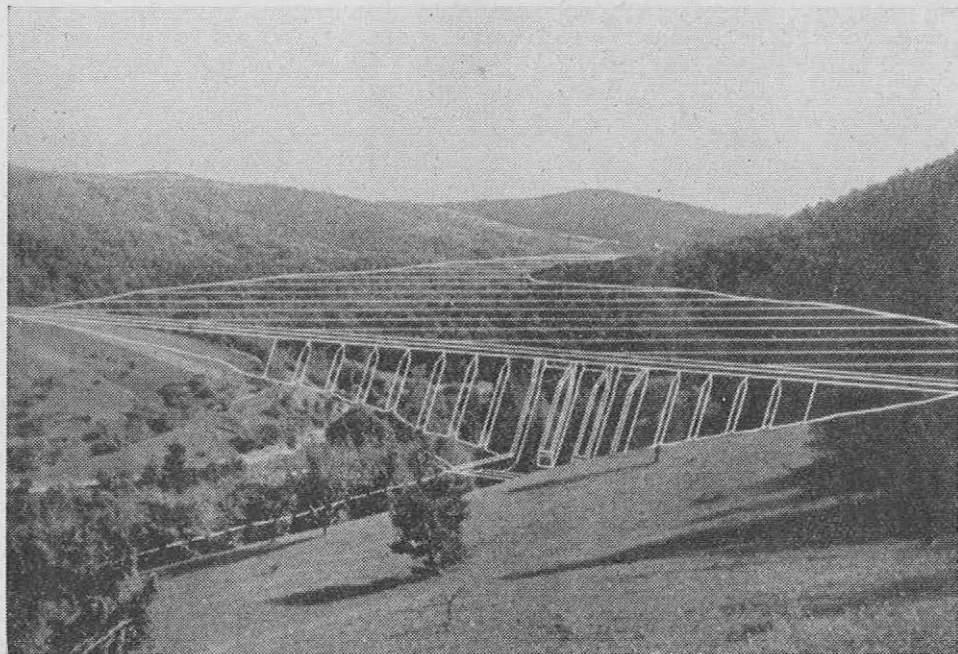
Foto M. Cilar

Dolina Idrijce z označeno projektirano stometrsko pregrado za novo hidroelektrarno Trebušo

ki po svojem slogu in izvedbi nikakor ne pristojе edinstvenemu okolju v tem biseru naše Gorenjske. Z elektrarno Savica smo pridobili okoli 6000 kilovatov pretočne energije, ki nam je bila v tistih letih po osvoboditvi zelo dobrodošla.

Večjih akumulacijskih elektroenergetskih virov pri nas še nismo mogli zgraditi, ker smo morali predvsem zagotoviti kritje osnovne energije. Danes pa postaja graditev akumulacijskih elektrarn za kritje konične obremenitve že neodložljiva in v tej zvezi bomo na kratko opisali nekaj aktualnih projektov v Sloveniji. Naše planince bo najbolj zanimal načrt hidroenergetskega sistema na Pohorju z elektrarnama Šumik in Lobnica. Sistem določa izgradnjo treh umetnih jezer, manjšega nad Šumikom z 1 milijonom kubičnih metrov vsebine (1055 m n. v.), bazena Črno jezero s 17 milijoni kubičnih metrov (1212 m n. v.), in akumulacije Tiho jezero z vsebino 19 milijonov kub. m. (1285 m n. v.). Celotni padec okoli 1018 m se bo izkoriščal v manjši elektrarni na Šumiku (15 500 kilovatov) in hidroelektrarni Lobnica ob Dravi (med Rušam in Falo) z instalirano močjo 72 000 kilovatov. Celotni energetske sistem Lobnica bo dajal okoli 110 milijonov kilovatnih ur energije iz lastnega dotoka in nadaljnjih 60 milijonov s prečrpavanjem. Geološke razmere na Pohorju so seveda zelo ugodne, jezovi pa bi bili visoki od 30 do 45 m. Graditev vseh objektov zahteva seveda dokaj sredstev, vendar pa bi bile koristi tako velike, da bo treba prej ali slej uresničevati ta projekt, ki ne bo samo važen za elektriško gospodarstvo, marveč bo ustvaril tudi pomembne privlačne točke za obiskovalce tihega Pohorja.

Ob naslednjih dveh projektih pa moramo povesti čitatelja na naše Slovensko Primorje, kjer so našli tehniki dve vabljeni možnosti za gradnjo znatnih

Pokrajina ob Notranjski reki pri vasi G. Vreme z označenim mestom 40-metrške pregrade, za katero bo nastalo 11,5 km dolgo jezero hidroelektrarne Osp

akumulacijskih jezer. Prvo bo ob sotočju Trebuše in Idrijce, kjer bo pregrada z višino 102 m omogočila ustvarjanje umetnega jezera s 300 milijoni kub. m koristne vsebine. V elektrarni, ki bo tik pregrade, bodo stroji mogli proizvajati letno 234 milijonov kilovatnih ur ob znatni moči 120 tisoč kilovatov. S pregrado se bo gladina Idrijce pri vasi Dolnja Trebuša dvignila od sedanje kote 175 m na koto 282 m in s tem ustvarila jezero z dvema dolgima krakoma po dolini Idrijce in Trebuše.

Končno moramo omeniti še tretji, ravno tako zelo aktualni načrt akumulacije na Reki pri vasi G. Vreme. S pomočjo čez 40 m visoke pregrade bo nastalo umetno jezero s 65 milijoni kubičnih metrov vsebine z gladino na koti 390 m. Voda, ki se sedaj izgublja v Škocijanskih jamah, bo potem v elektrarni Osp na 20 m n. v. ob padcu 370 m proizvajala čez 200 milijonov kilovatnih ur dragocene akumulirane električne energije z močjo do 100 000 kilovatov. Zanimivo je, da je geološka sestava padavinskega področja te elektrarne zelo ugodna (fliš), v nasprotju z izrazito kraškimi značajem okolnih predelov, ki po navadi niso primerni za graditev akumulacijskih elektrarn.

S tem opisom smo izčrpali današnje aktualne načrte akumulacijskih elektrarn v Sloveniji, ki samo še čakajo na uresničitev, brž ko bodo za to izpolnjeni potrebni pogoji. Ne dvomimo, da bodo ti objekti ne samo v veliko pomoč našemu gospodarstvu, marveč tudi nov viden dokaz sposobnosti in nezlomljive volje našega delovnega ljudstva. Tako gotovo meni tudi velika večina naših zavednih planincev.

MARUSSIG MIRAN

Logarček

Kadar vlečem nase umazano jamsko obleko, imam vselej občutek, ko da stojim nekje globoko v globeli ali pa v razdrapani grapi pod steno, pripravljen na prvi raztežaj. Senca velikega zidu, ki leže za trenutek težko na dušo, in sončni žarki, ki svetijo visoko v greben, dajejo prostoru velikanske dimenzije, meni pa občutek veselja. In takrat, ko zgrabi roka kamenje, ko se napno mišice in telo, tedaj pridržim sapo in poženem kri v poslednje kotičke telesa, da mi je toplo in da dobim moč.

In nekaj prav podobnega je z menoj takrat, ko spustim v globino železne lestvice, ko prižgem karbidko, jo vpnem ob pas in se začnem spuščati navzdol, v črno temo.

Logarček je čudna jama. Najprej je globoko brezno in ob dnu velika dvorana. Čisto v kotu, v skrajnem koncu tega velikega prostora je majhna lisičina, skozi katero prilezeš dobesedno po popku. Prestop iz vhodne dvorane, posute po tleh z drobirjem in skalami, na stropu pa zakapane in zasigane, v to ozko špranjo, ki stiska pljuča in boke, se zdi kot akcent v neki svojsko zapeti pesmi. Na videz romantično, v resnici pa umazano, kajti iz lisičine prilezeš bolj podoben jazbecu kakor človeku.

Rov gre v desno, se nekoliko dvigne, potem zoži in poteka tako vse do Dicevega okna. Dicevo okno pravzaprav ni okno. Je le za človeka velika odprtina, na videz vsa pohlevna in vabljava, pa se kaj hitro prevale v dvajset metrov visok skok.

Z Andrejem sediva in premišljujeva. Pravzaprav prisluškujeva. Tako je pač, da tega nihče ne prizna. Naju je strah? Smešno sicer, pa je vendarle res.

Ko sva prišla semkaj in se za hip oddahnila, je nad najinima glavama zašumelo. Andrej ima velike oči in je bled, pa tudi moja malica polzi po grlu ko suh fižol. Potem zopet zašumi in skoraj v istem hipu prileti izpod stropa netopir, zaokroži v prostor in odleti v smeri izhoda.

Pritrdila sva lestve in jih vrgla skozi okno. Andrej je izginil za rob, meni pa je vrv drsela skozi dlani, vsa blatna, tako brezpomembna in tako zoprno mokra, da bi jo z veseljem treščil navzdol. Na njej pa ni nič več in nič manj kot Andrej. Toda to je snop! V hipu se mi vrv zažre v hrbet in dlani in me vleče proti odprtini. Napnem mišice in držim in čutim v rokah, kako drhti ta mrzla kača kakor napeta struna. Še hip in Andrej je spodaj.

Pogled skozi okno je podoben pogledu v jašek dvigala. Mislite si, da na dnu popravlja hišnik stikalno ploščo in mu v rokah gori karbidka. Toda ne. Andrej poblisne z lučjo navzgor in presveti prostor, ki je bil poprej ena sama dimna cev. Velik je, ogromen. To je druga etaža Logarčka, ki se pod oknom cepi v dve smeri: v severno in južno. Siga visi s sten kakor velikanski zamrzel zamet in se ledeno lesketa v svetlobi karbidnega plamenčka. Rjava je, mokra, zdaj nagubana zdaj gladka. Dna se dotika z dolgimi kapniki, suhimi in skrotovičenimi, kakor kremplji coprnice. In če pogledamo od spodaj navzgor, je okno le še temna odprtina nekje visoko pod stropom, iz katere padajo navzdol jeklene lestve, kakor dolg, razsekan jezik.

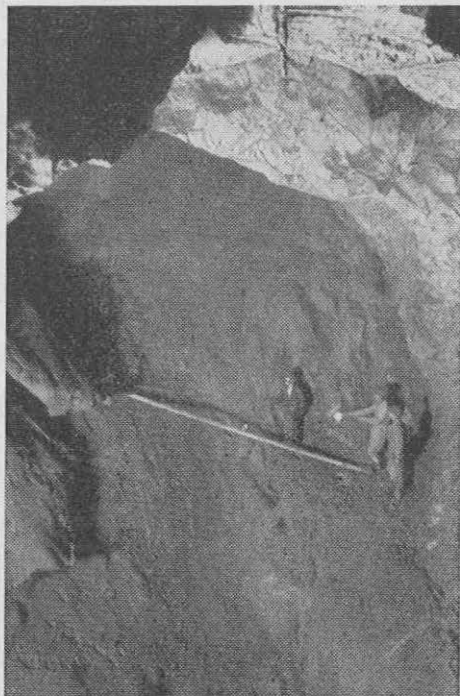
Rov drži v dve smeri, midva se odločiva za severno. Gaziva v blatu in vlečeva noge iz mastne ilovice kakor zamaške iz steklenic. Čevlji, ki so prepuščali vodo poprej kakor rešeto, so premazani sedaj s pasto, ki ne prepušča vode. Všeč mi je, ko takole po mili volji brodim v rjavem blatu in se počutim kakor otrok, ki iz razposajenosti maže z njim lica in obleko.

Ilovica postaja suha in težka. Na čevljih se nabira v velikih kepah kakor gnil sneg. Hodiva mimo globokega lijaka in kotaliva vanj izpod podplatov za pest debele kepe. Nekje daleč spodaj slišiva zamolkel štrbunk in potem mir, ki je po vsakem glasu še globlji. Skozi ozko špranjo se priplaziva do pasaže in obstaneva. Na levi je ob steni iz ilovice postavljen hudič, ki naju sovražno in škilavo gleda, Andrej pa mu s karbidko posveti pod nos in osmоди naprej štrleče roge. Kdo neki ga je postavil? Morda ing. Putick ali pa kdo iz njegove skupine, ko so prvič prodirali v te temne hodnike.

Pasaža je nizek in ozek zvijugan rov, v katerega se spustiva po zadnji plati. V rovu se potem obrneva in z nosom nekaj centimetrov nad tlemi lezeva preko vode v špranjo navzgor. Tisto mast, ki sva jo pridobila poprej na čevlje, imava sedaj na obleki. »Je že nepropustna,« zapuha Andrej skozi vročo sapo, ki se kadi iz ust in pokaže na obleko. Prikimam in si mislim — uboga mama, to bo žehta. Rov se potem dvigne in razširi.

Blatna dvorana je nizko spodaj in v njej klokota voda. Spustiva se navzdol in se razgledujeva. Na desni je visoka stena in poleg nje Bukovčev rov, iz katerega teče potoček, naravnost pred nama pa velik kup ilovice in za njim Skalni rov. Na levi je sifon, v katerega izginja potoček. Posvetim v tla in vidim kopico majcenih belih žuželk, ki hitijo zbegano sem in tja. Čutijo svetlobo in jim to ni všeč.

Dvorana je danes dolgočasna. Dolgočasna je zato, ker ni v njej vode, ki bi naju prisilila k plezanju po polici preko stene na desni in dolgočasna je zato, ker mi ne pride nič pametnega na misel. Andrej stika za proteži, jaz pa preklinjam blato, ki sem ga začutil kljub nepremočljivi oblogi v čevljih. Kar nekaj zagrmí. Toda ta zvok poznam. Zgoraj, prav nad jamo drvi vlak po železniških tirih, ki prenašajo sunke prav semkaj, sto metrov globlje. Mislim

na neko gospodično, ki se pravkar pelje v Ljubljano, vsa nadišavljena v kupeju drugega razreda in primerjam mojo blatno zunanost z njenimi mehкими čevlji in obrazom. Pa to le mimogrede, ker je ta primerjava neumna. Vlák je zdrvel preko in moje misli z njim.

Andrej ni našel ničesar. Protejev ni, pa greva zato naprej. Mimogrede si ogledava Bukovčev rov in velik vodnjak na njegovem koncu, nato pa zavijeva v Skalni rov. Tu ni toliko blata. Skale so premazane s tanko plastjo ilovice, vso spolzko in nevarno, tako da je za vsak korak potrebna skrajna pazljivost. Kljub temu preblisne včasih obok rova močan žarek acetilenke, kar je čisto jasen znak za to, da je nekdo na tleh. Grobna tema, ki je naslednja faza takega dogodka, vedno potrjuje sum, da je nekdo zares padel.

Telovadiva tako preko podorov in skal in prideva do ponvic. Iz kamina v stropu nad njimi pada navzdol sijajen bel slap kristalnega apnenca. Tako zelo je bel v tem blatnem okolju, da jemlje vid. Preko ponvic polzi voda in se kлокotajoče izgublja spodaj v razpokah. To so cesarske kadi. Če bi nekdo zakuril pod njimi, bi se kopal, tako pa je voda premrzla. Toda kdo bi stal in gledal te umetne bazene, ko pa je pred nama še pot tja do končnih sifonov in ves Južni rov, v katerega morava nazaj do pod Dicevega okna.

Skale so umite in ostre. En sam nepreviden prijem, pa je že posneta koža z dlani, ko da bi jo podrgnil na ribežnu. Andrej uporablja komolce, ti so vsaj oblečeni, jaz pa kar rokavice. Nekdo je sicer dejal, da sem modni jamar, jaz pa slišim vedno refren — s celo kožo!

Na koncu Skalnega rova sta dva vodnjaka. Vržem v desnega kamen in gledam, kako tone v kristalno čisti vodi. Pada in pušča za seboj tanko sled

belih mehurčkov, moten prah kakor šibek komet. Nekoč je Fajgelj metal kamne v to svetlo vodo in ni slutil, da bo sam utonil v zelenkastem mraku te čudne lepote, ki ji pravimo — narava. Ob robu vodnjaka je zrasel navzgor močan steber in se kakor zajetna ženska samovšečno ogleduje v vodi. Spodaj je rjav, zgoraj pa prelit z belo sigo, ki v majhnih kapljicah sili po stebru navzdol, ko da hoče prekriti z njim temno preteklost in zaživeti neko novo, čisto življenje. Pot naprej je zaprta. Tu spodaj, iz dna dvajset metrov globokega vodnjaka, držijo rovi v tretji etaži naprej. In če tenko prisluhnem šepetanju kolobarjev, ki hitijo od sredine do sten in zopet nazaj, slišim zamolkel prizvok nekega novega sveta, ki je globoko pod menoj, skrit in zadušen, — sam.

Z Andrejem se dvigneva in greva nazaj. Do pod Dicevega okna rabiva skoraj debelo uro. Od tod zavijeva v Južni rov.

Če je bil arhitekt, ki je ustvarjal Severni rov epik, je bil ta v Južnem lirik. Rov je umirjen, ne tako divje zvijugan, zakapan je in zasigan — romantičen. Cel gozd makarončkov, do pol metra dolgih, tankih kapnikov visi s stropa in so videti ko smešne paličice. Zdaj so pred nama stebri, stalaktiti in stālagmiti, zdaj majhne kaskade, polne vode. Rov drži navzgor in navzdol, nato pa preko pol metra globoke blatne brozge do velikega lijaka. Tudi tu je spodaj voda. Lijak je obdan s strmo ilovico in s steno, ki zapira pot naprej.

Odloživa nahrbtnike in pripraviva kline in vrvi. Naveževa se in poizkušava preplezati steno na desni. V špranji za debelim nosom že tiči klin. Vpnem vrv, se močno izvesim in izplezam preko strme z ilovico prevlečene plati na drugo stran. Andrej se oddahne, pritrđi vrv in kar po njej prepleza plat in nos. Na koncu rova je sifon. Tam sva se utaborila in skuhala sijajno kosilo.

Pot nazaj je bila močno podobna oni navzdol, edino na lestvicah sva imela vtis, da sva že močno utrujena. Zadihana in prepotena sva izplezala iz vhodnega brezna in sedla na sonce. »Jaz sem človek sonca,« je dejal Andrej in se zadovoljno smejal. »Kaj pa te potem vleče v temo?« sem ga vprašal. »Sonce sije globoko!« je odvrnil in začel čistiti karbidko, pa tako previdno in nežno, ko da boža našega mačka Cica.

Jama je bila daleč spodaj pod nama. Sama, temna in tiha je tuhtala o tem, kdaj jo spet nekdo obiše. — In kdo bo naslednji? Morda kak znanstvenik, morda merilec ali pa biolog? Ali pa morda kak prav tako malce romantično navdihnjen potepin, kot sva bila midva danes.

Primerjava ocen po tež. stopnjah: Vhodno brezno, Dicevo okno (plezanje po lestvah) II., Dicevo okno brez lestev IV., polica v Blatni dvorani (2 raztežaja) III., stena nad Lijakom (Južni rov, en raztežaj) III.

Osameli ste, gospa

Leopold Stanek

Osameli ste, gospa,
ko vrt jeseni:
odpal je listja kras,
zakril ljubezenske poti.
Obran je sad.
Na klopici leseni
nikogar ni.

Prav to mi radosti srce:
ko mimo vrta grem,
skoz mrežo žive meje
mojim se očem
— kakor nikdar popreje —
odpró
vse vaše misli in želje.